

Kyrkans traditionella sång.

År 1930 utgav dåvarande komministern Knut Peters efter föranstaltande av Kyrkosångens Vänners Centralkommitté i dess skriftserie Svenskt gudstjänstliv sin skrift »Den gregorianska sången». Såsom författaren påpekar i sitt förord var hans arbete det första försöket att giva en samlad framställning av den gregorianska musiken med hänsyn tagen till svenska förhållanden. Hans arbete var i så måtto banbrytande som det erbjöd den allra första sammanfattningen på vårt språk av den gregorianska sångens historia, uppbyggnad och egenart. Detta arbete, som numera ej finnes tillgängligt i bokhandeln, har berett möjlighet till verkligt inträngande i den av endast ett ringa fåtal i vårt land kända värld, som heter den gamla kyrkosången. Peters öppnade denna värld för en större allmänhet. Detta har särskilt under de sista åren kommit i dagen och blivit erkänt även från håll där man ej haft anledning att vänta det. Så har Peters utfört ett banbrytande arbete, som nu håller på att bära frukt.

Att nu efter femton år bläddra i Peters bok har sitt stora intresse. Hans historiska avdelning avslutas med ett kapitel »Pia desideria», vilket han själv översätter med fromma önskemål, beträffande vilkas förverkligande man icke kan hysa mycket hopp. Hans pessimism har icke besannats. De flesta av hans önskemål äro redan efter en knapp halv mansålder uppfyllda. Det vittnar om det starkt tilltagande intresset för den gregorianska sången i vår kyrka. Den fastställda Mässboken, del I, innehållande musiken till högmässan, upptar en myckenhet nytt gregorianskt material, framför allt de gammalkyrkliga introitusantifonierna och de äldre Laudamusmelodierna — praktiskt taget, vad Peters då hoppades på. Helt nytt är det gregorianska materialet i den alldeles nyutkomna Mässboken del II, med material för den dagliga morgon- och aftonandakten enligt handbokens ordning. Den svenska tidegården föreligger i relativt slutgiltig form. Allt detta drömde författaren om 1930.

Ett utslag av det stärkta intresset för den gregorianska sången är den nu av kyrkoherden *A. O. T. Hellerström* på Svenska kyrkans Diakonistyrelses bokförlag utgivna skriften *Kyrkans traditionella sång* (124 s. pris 3:75). Man går till studiet av detta arbete med spänt intresse. Doktor Hellerström är ju en av våra

säkraste kännare på det liturgiska området, som i en omfattande författarverksamhet har dokumenterat sin vida beläsenhet, lärare vid Musikakademien i liturgik, till vilket ämne den gregorianska sången torde räknas, och han har slutligen som extra sakkunnig deltagit i arbetet på utformningen av de nya musikaliska bilagorna till kyrkans handbok, de ovan nämnda mässböckerna. Man kan alltså vänta sig att han här dels ger läsaren en inblick i sin undervisning om den traditionella sången och dels låter honom känna de principer efter vilka revisionen av mässmusiken fullföljts, även om han törhända icke i detalj vill bära ansvaret för dessa böckers skick.

Hellerströms framställning, som är berömvärdt rikligt illustrerad med notexempel, lancerar ett nytt namn för den sång, som följt kyrkans heliga akter sedan mer än 1,000 år, och som hos oss hitills gemenligen kallats den gregorianska sången. Sannolikt har författaren avsiktligt sökt undvika detta missvisande namn och i stället från den romerska kyrkan upptagit ett annat namn: »den traditionella sången», *cantus traditionalis*, vilket i den romerska kyrkan betecknar den äldsta, från den tidigare medeltiden kända, formen av den gregorianska sången i motsats till den på 1600-talet uppdykande, starkt förvanskade reformkoralen. Det vore förträffligt om ett nytt namn kunde lanceras. Fråga är emellertid om det nya förslaget kommer att vinna hemul. Namnet »den gregorianska sången» har ju kort och prägnant karaktäriserat den ena delen av den evangeliska koralen, vars andra del är den lutherska koralen. Här kan knappast »den traditionella sången» göra samma tjänst, helst som namnet kyrkans traditionella sång i mångas uppfattning lika väl kan betyda den klassiska lutherska koralen från reformationsårhundradet i motsats till den senare utomkyrkliga andliga sången.

I knapp och klar och på samma gång översiktlig form meddelar Hellerström undervisning om den traditionella sångens elementa i fråga om notskrift, kyrkotonarterna, rytmen, stilarterna, med tabellariskt uppställda, väl utförda översikter av psalmtönerna, samt gör ett första utkast till analys av de för vår kyrka nya inledningsantifonierna och av musiken för ordinarier i Mässboken del I. Framställningen avslutas med några kloka ord om orgelledsagning och dirigering.

Det kan ej här bli fråga om ett utförligt omnämnande i detalj av den lilla skriften, som naturligtvis icke får saknas hos någon,

som har med den traditionella sången att skaffa, helst som den i hög grad underlättar förståendet av det i mässböckerna nytillkomna materialet.

På en punkt tillåter sig anmeldaren emellertid att fästa uppmärksamheten, mest för att väcka till liv en diskussion, som bör och måste komma till stånd i fråga om ett spörsmål som ännu icke kan anses till fullo klarlagt.

Det gäller frågan om den traditionella sångens rytm. Även de romerska auktoriteterna sväva på denna punkt betänkligt på målet. Föreskrifterna från den högsta myndigheten i Rom meddela ej mera än att alla noter hava samma tidsvärde. Bland forskare, som sökt finna lösningen på den rätta rytmen, ha de franska benedikтинerna dragit uppmärksamheten till sig. De utgå teoretiskt och praktiskt från en rytmteori, som framtvingar sammanförandet av noterna i grupper om två eller högst tre, såväl i den syllabiska som i den neumatiska och melismatiska sången. Härom ha emellertid de högsta romerska auktoriteterna intet att säga. Teorien har avvisats med stor skärpa av en så betydande auktoritet som Peter Wagner. Det är i detta stycket mycket upplysande att jämföra hans kapitel om rytmen i läroboken »Elemente des gregorianischen Gesanges» (Pustet 1917) och framställningen exempelvis hos D. Johner i Grosse Choralschule (Pustet 1937).

Hellerström, liksom synbarligen mässbokskommittén, har upptagit den franska benedikтинerskolans rytmteori och lagt den till grund för sin egen rytmuppfattning. I korthet kan denna teori sammanfattas genom några citat ur Hellerströms bok: »Efter en stark takt del följa svaga, liksom i språket efter en betonad stavelse komma obetonade. Rörelsen är sammansatt av tvåtidiga eller tredidiga grupper d. v. s. efter varje stödjepunkt följa en eller två svaga tidsenheter» (s. 32). — »Den rytmiska stödjepunkten kallas iktus. Efter varje iktus följa en eller två men icke flera obetonade tidsenheter.» Eller som en av de romerska lärofäderna, Gevaert, uttrycker teorien: mellan två iktus kunna icke mindre än en och icke mera än två obetonade stavelser stå.

Det är lätt förståeligt huru denna teori om den traditionella sångens rytm har uppstått. Den hänger samman med den romerska kyrkans eget språk, latinets, och med dess kvantitetslära. I det latinska språket infaller accenten i varje ord på den andra eller tredje stavelsen från slutet, aldrig på den fjärde, och den romerska koralen skulle alltså följa det latinska språkets lagar.

Även detta avvisade dock Wagner redan för den latinska sången och det flitiga bruket av *biaccenter*, som tarvades för att upprätthålla denna rytmteori avvisade han (*Elemente* s. 61). Han hävdade också att den analys av prosatexten, som teorien framtvängde, genom sitt sönderdelande av texten i grupper om två eller tre stavelser var misslyckad. Detta slags prosans anatomi gynnar, säger han, språkets misshandlande (s. 61).

För vårt vidkommande gäller emellertid frågan: Kunna dessa rytmteorier fortfarande gälla, när *svensk* text underlägges den gamla koralen? Kan det svenska språket överhuvud taget tvingas att lyda latinets regler?

Det är visserligen sant att långa stycken av svensk prosa kan särläggas i två- och tredade delar på ett naturligt sätt. Det är också uppenbart att utförandet av neumatisk och melismatisk sång underlättas genom neumernas och melismernas sammanförande i smärre grupper, i vilka den första noten accentueras men gör man en mera grundlig undersökning av de liturgiska texter, som skola underläggas den gregorianska melodien, så märker man mycket snart att den franska rytmteorin är oanvändbar. Ett par exempel må belysa detta. Jag hämtar dem ur Psaltaren och förutsätter att läsaren själv vill sätta in dem i en syllabisk sång och därvid inpricka iktus efter de givna reglerna.

1. Placera iktus på rätt plats i följande fall: Psaltaren 72:7: och stór fríd ráde, eller 77:3: På min nöds dág söker jag Herren. Här följa tre starkt, och lika starkt, betonade stavelser på varandra. Alla tre borde ur textsynpunkt ha iktus, vilket ju icke kan vara tillåtet, men att påstå att någon av dessa stavelser är obetonad är lika omöjligt.

2. En hel del svenska ord äro överhuvud taget motspänstiga, beroende på att svenskan ogenerat hopar accenter över på varandra följande stavelser i samma ord på ett sätt som är otänkbart, latinets. Exempel: godhet, gudom, livsdágar, stridsvággar. Vårdslösát uttal tillstädér visserligen: livsdágar och stridsvággar. Men i liturgiskt språk kan slikt icke tolereras.

3. Svenskan äger ordformer med mera än två obetonade stavelser, utan att man kan placera verklig hjälpaccent bland dessa obetonade stavelser, såsom sker i latinets. Exempel: hedningarna, evinrerligen, människorna. Detsamma gäller sådana ordsammanställningar som: heliga förbund (*Benedictus*) heliga profeters mund
o. s. v.

Ju grundligare man undersöker accentförhållandena i det svenska språket dess mera uppenbart blir det att den av Hellerström upptagna rytmteorien icke kan brukas vid överförande av den gregorianska musiken till svenskt tungomål. Därtill kommer att en sådan mekanisk uppdelning av den syllabiska sången lätt föranleder sångaren att glömma det viktiga: det noggranna iakttagandet av korrekt svensk ordaccent, och det logiskt riktiga sammanförandet och åtskiljandet av orden. Skall man döma av de efter denna rytmteori redigerade nya mässböckerna föranleder den även gärna vid transkribering till modern notskrift ett sönderdelande av trenotsneumerna, som gör notbilden svår att uppfatta både i detaljer och i fråga om melodien som helhet.

Jag har uppehållit mig så utförligt vid denna fråga, eftersom denna rytmteori för första gången framlägges i Sverige av Hellerström. Det finnes all anledning att omsorgsfullt genomtänka den och att penetrera hela detta viktiga spörsmål. I själva verket beror hela den gregorianska sångens framtid på denna fråga. Den gäller djupast det rätta och värdiga uttalet av vårt eget kyrkospråk, som icke får klädas i främmande tvångströjor om vi över huvudtaget skola kunna trivas i vår gudstjänst.

De ovan gjorda kritiska anmärkningarna böra icke få fördunkla förtjänsten i Hellerströms arbete. Dess största betydelse ligger uppenbarligen i den analys av och beskrivning på de i Mässbok I nytillkomna gregorianska sångerna. Här är mycken undervisning av nöden. Det är så ofantligt litet arbete utfört på detta omfattande fält, att varje ärligt gjort försök skall mottagas med stor tacksamhet.

Hellerströms sista arbete sluter sig värdigt till hans tidigare omfattande och betydelsefulla liturgiska verk. Bland dessa må också nämnas den i fjol utgivna sammanfattningen av hans stora lärobok i Liturgik som utgavs med titeln *Kyrkans gudstjänst* (Diakonistyrelsens förlag, 141 s. 3:50). Den kompendiariskt kortfattade framställningen tar särskilt hänsyn till de nya gudstjänstliga böckerna. Arbetet, vars mycket förnämliga illustrationer särskilt må framhållas, är närmast avsedd för kyrkomusiker.

Arthur Adell.